

ROSS, Seamus, DONNELLY, Martin, DOBREVA, Milena.
Emerging technologies for the cultural and scientific heritage sector. [Bruxelles] : European Commission, 2004. 212 s.
(DigiCULT Technology Watch Report, 2). ISBN 92-894-5276-5.

Recenzovaná publikace je druhou zprávou o perspektivních informačně-komunikačních technologiích vzniklou v rámci evropského programu DigiCULT (první byla předložena v únoru 2003). Tento program je zaměřen na zpracování, prezentaci i využití kulturního a vědeckého dědictví v rámci vznikající informační společnosti, jakož i na propagaci originálních vizí a nových metodologií v této oblasti, přičemž důraz je kladen na tzv. přidanou evropskou hodnotu, tzn. na vykročení z dosud obvyklého národního do žádoucího nadnárodního rámce. Bezprostředním účelem programu DigiCULT je jednak financování aktivit posouvajících všechny druhy práce spojené s kulturním a vědeckým dědictvím i jeho využíváním směrem k nastupující informační vlně, jednak podpora tzv. *best practices* v rámci transferu znalostí. Recenzovaná publikace je právě součástí tohoto transferu znalostí tím, že představuje základní informační manuál pro další konkrétní využití při zpracování a prezentaci kulturního a vědeckého dědictví. Je zřejmé, že jakési organizované vytváření podobných manuálů je velmi potřebné z pedagogických důvodů, na druhé straně však je také jasné, že v tomto způsobu tkví jistě nebezpečí, poněvadž nově se vytvářejícím postupům je tím již od počátku kladena do vínku možná zkostnatělost¹⁾. Je tedy třeba podobné publikace nejenom nadšeně vítat, ale také poměřovat kritickým pohledem.

Kniha je rozdělena na úvodní část, šest speciálních kapitol pojednávajících o technologiích perspektivních pro využití v oblasti kulturního a vědeckého dědictví, jakož i závěrečnou část, resp. přílohy.

Úvodní část je rozdělena na krátké Poděkování (*Acknowledgements*, s. 7–8), z něhož vyplývá, že základem pro překládanou zprávu byla řada případových studií, a na obsáhlejší Úvod (*Introduction*, s. 9–14), který vyjadřuje nosnou intenci zpracovatelů. Čtenář si na první zběžné přečtení povšimne, že text je do značné míry zamořen „eurospeakem“, jenž hodnotu textu nemá devalvuje, neboť je z něho zřejmé, že hlavním podnětem napsání zprávy byla spíše úřední povinnost než iniciativní promyšlení otázek plynoucích z prosazování nových okolností, v nichž se společnost nachází v rámci přechodu od industriální vlny k vlně informační. Ačkoli tedy autoři rozpoznali (ostatně dnes už to ani jinak není možné) podstatnou skutečnost, že informační technologie zrušily vzdálenost v komunikaci²) a že právě to zakládá nové způsoby v lidské interakci³), užíváním takových termínů jako „sociální prostor“ (*social space*) apod. vytvořili – byť třeba neuvědoměle – evidentní možnost pro ideologické zneužití nových skutečností v rámci tzv. evropské civilizace a tzv. evropského sociálního modelu, protože *eo ipso* potlačili globální a podstatně transnacionální charakter těchto nových skutečností. Už na tomto se prokazuje, že přímá podpora z politické a byrokratické sféry bývá leckdy kontraproduktivní.

První kapitola (*The Application Service Model*, s. 15–39) se věnuje důsledkům rapidního rozšíření internetu, totiž vzniku organizací poskytujících společné či sdílené služby tím, že umožňují přístup k využívání softwaru, jehož pořízení a provozování i údržba by jinak mohly být pro paměťové instituce neúnosně nákladné. V tom je výhoda služeb tohoto typu. Jejich nevýhodou však je, že vystavují paměťové instituce závislosti na síti a do značné míry je zbavují možnosti kontroly nad obsahem. Autoři podávají instruktivní přehled technologických řešení používaných při těchto službách a v tom smyslu skutečně může být jejich výklad pro řídicí pracovníky paměťových institucí opravdovým vodítkem. Zároveň však se ukazuje nebezpečná jednostrannost takového striktně technologického přístupu v nynější proměnlivé a turbulentní době. Technologická řešení jsou totiž sama o sobě významově a hodnotově neutrální, významu a hodnoty nabývají teprve ve vztahu k účelu, ke kterému jsou použita. Vhodnost či nevhodnost využití sdílených služeb tudíž nelze vidět pouze z technologického, resp. finančního hlediska, ale rozhodující je, jakým způsobem se vztahují k hlavním a vedlejším činnostem paměťových institucí a k obsahu, který je jimi zprostředkováván. A tady je nutno rozhodovat na základě vize, nikoli jen zcela prakticistně, jak to bývá obvyklé. Nadto autoři uvažují vlastně výhradně jen v rámci tradičních „kamenných“ paměťových institucí a vůbec nevěnují pozornost skutečnosti, že internet umožňuje vytváření virtuálních institucí, které se od těch „kamenných“ podstatně liší, ba že to je jeho podstatou. Dalo by se tedy říci, že nalévají nové víno do starých měchů a že příliš zjednodušené pedagogické zaměření může být dokonce zavádějící.

Druhá kapitola (*The XML Family of Technologies*, s. 41–66) je právě tak jednostranně prakticistně zaměřena, takže ani ona nemůže být úplným podkladem pro zodpovědné rozhodování. Poučenější čtenář bude rozhodně postrádat srovnání technologií vybudovaných na základě XML s technologiemi využívajícími SGML, které byly a do značné míry stále jsou běžné např. v Americe. Ale to není podstatné, protože recenzovaná publikace je určena spíše začátečníkům. Zvědavější čtenář však roz-

hodně postrádá poučení o tom, že XML je nikoli formálně, ale především vnitřně strukturujícím značkovacím jazykem a že jako takový je založen na zcela jiných principech, než na jaké jsme zvyklí z lineárních textů tištěného období. Z toho sice plyne, že značkování v XML lze použít i pro „normální“ lineární text, že však je to nutno považovat za prohřešek proti duchu XML, že to je jeho zneužití v příliš tradičním smyslu. Rozlišení mezi XML jako meta-jazykem, definicí typu dokumentu a značkováním (kódováním, *markupem*), jakož i výklad tohoto rozlišení je zcela podstatnou vstupní informací, která má závažné důsledky pro jeho sofistikované použití. Vyplývá z toho totiž nutnost zavést představu či dokonce pojem „ideologie markupu“, protože se tu zcela rozhodně nepohybujeme na neutrální půdě. Ostatně to má i důsledky pro čistě technické zpracování XML dokumentů, které jsou mnohem flexibilnější (zejména při vytváření definice typu dokumentu), mnohem variabilnější (zejména v praxi *markupu*) a mnohem alternabilnější (zejména na úrovni využití v rámci jednotlivých institucí či týmů) než dokumenty tištěné. Zdá se, že v tomto případě autoři svou úlohu nesplnili vůbec.

Třetí kapitola (*Cultural Agents and Avatars, Electronic Programing Guides and Personalisation*, s. 67–89) pojednává o propojení „avatarů“, tj. virtuálních zástupců lidských uživatelů (míněni koncoví uživatelé) a „agentů“, tj. reprezentantů počítačových procesů, resp. programů. Pokud pojetí „agenta“, jak je podávají autoři, je snad korektní, pojetí „avataru“ je evidentně nemístné zjednodušující⁴). Slovo „avatar“ původně znamenalo „zjevení – smyslově vnímatelná podoba božstva“. Jeho transpozice do informačně-komunikační sféry tedy smysluplně znamená jediné „médiu jakožto symbolickou formu“, jež ovšem není nezbytně virtuální, nýbrž vztahuje se na všechna informačně-komunikační prostředí. Zjednodušeným viděním „avataru“ si vlastně autoři zabraňují nahlédnout, že elektronické formy komunikace nejsou jen nějakým přírůstkem k tradičnímu rejstříku médií, ale že jsou symbolickou formou, která se příkře odlišuje od tradičních tištěných podob, že tedy mezi nimi není vztah prosté kumulace, nýbrž naopak střet o dominanci a marginalizaci. Zabraňují jim vidět „avatare“ v jiné než čistě technicistní rovině a v důsledku toho také vidí personalizaci jednostranně jen z hlediska nabídky a nikoli také poptávky. Předpokládají tak jenom rozšíření personalizačních nástrojů v technickém smyslu, nikoli však nezbytnou souvislost nástroje s obsahem, tedy jako skutečných komplexních prostředků. Personalizace sice souvisí s „avatare“, ne však v čistě individuálním smyslu, leč v obecnějším smyslu interpersonálním, neboť jinak nelze o možnosti prostředkování personalizace vůbec hovořit. Informačně-komunikační technologie jsou sice podmínkou nutnou pro elektronické prostředí, jsou však podmínkou nepostačující. Teprve ve spojení se specifickým typem obsahu, tzn. se specifickou interpretací obsahu mohou vytvořit prostředí, které bude skutečným přínosem. Autoři však v tomto ohledu zklamali.

Čtvrtá kapitola (*Mobile Access to Cultural Information Resources*, s. 91–118) se věnuje možnostem mobilního přístupu ke kulturnímu a vědeckému dědictví. V Americe bylo toto téma nesmírně populární před několika lety, dnes však už zevšednělo. Evropa je teprve objevuje, ačkoli saturace zařízeními mobilní komunikace je zde již léta mnohem vyšší, ba takřka úplná. Opět se zdá, že čistě technologický přístup, jaký zvolili autoři na základě nutnosti předložit výzkumnou zprávu, je vysloveně kontra-

produktivní. Koordinace použité technologie a zpřístupňovaného obsahu je totiž v tomto případě naprosto krucifální. Jako naprosto pochybené se jeví využívat mobilního přístupu k vědeckému dědictví, protože toho se prostě využívá (a to takřka výhradně) v tichu pracoven. Právě tak přístup ke kulturnímu dědictví na mobilní bázi má význam zpravidla jen tehdy, pokud je tu předpoklad výběru paměťové instituce v průběhu nějaké cesty, stěží za jiných okolností. Informační technologie je sice přirozeně možné používat velice různým způsobem, nicméně při prezentaci kulturního a vědeckého dědictví je třeba předpokládat způsob kvalifikovaný. Absence mimotechnologického pohledu je tudíž v tomto případě obzvláště zavádějící.

Pátá kapitola (*Rights Management and Payment Technologies*, s. 119–143) se snaží podat odpověď na problém, který v souvislosti s informačně-komunikačními technologiemi a elektronickým prostředím v poslední době velice výrazně vystupuje do popředí. Z hlediska aktuálně existujícího právního řádu všech byt jen relativně rozvinutých zemí je otázka intelektuálních práv otázkou kardinální. Vyřešení správy těchto práv je již po několikalet na pořadu dne, a je tedy jen dobře, že autoři podávají výklad o dostupných technologiích umožňujících ji více méně jednoduše řešit. Na druhou stranu je však zřejmé, že dosavadní autorská a jiná intelektuální práva jsou příliš poplatná situaci, která panovala v dominantním tištěném prostředí, takže se ukazuje, že nynější formulace těchto práv je pro elektronické prostředí dosti, ne-li zcela nevhodná. Aniž míním nabádat k porušování platného právního řádu, přece jen je zřejmé, že jej bude nutno v této oblasti velice výrazně změnit, aby nebránil rozvoji elektronického, zejména síťového prostředí, jak se to zpravidla děje nyní. Tyto otázky autoři ani v nejmenším nenaznačují, třebaže jde o otázky pro elektronické prostředí jakožto prostředí dominantních informačně-komunikačních technologií zcela zásadní. I tady je tudíž vidět omezení, která s sebou nese jednostranně technologicky orientovaný pohled. Jen jako kuriozitu lze zaznamenat, že autoři hovoří i o technologiích umožňujících platby, ačkoli evropské komunity využívající kulturní a vědecké dědictví jsou takřka bezvýhradně přesvědčeny, že jde o veřejný statek, který by měl být prostředkován veřejnými službami, a tudíž být vlastně pro uživatele zdarma; je v tom jakási schizofrenie evropského prostředí.

Kapitola šestá (*Collaborative Mechanisms and Technologies*, s. 145–179) se týká asynchronní (e-mail), synchronní (chat) a *peer-to-peer* (distribuované zdroje) komunikace, jakož i virtuálního světa vůbec. Autoři přistupují k těmto otázkám do značné míry pouze popisně, aniž připouštějí, že jde o krok do světa posthistorie oproti dnešnímu světu historie⁵⁾. Autoři takřka vůbec neberou v potaz, že *peer-to-peer* technologie stále ještě představují problém z hlediska autorských práv a že jej budou představovat až dotud, dokud se radikálně nezmění jejich nynější právní formulace. E-mail a zejména *chat* zase znamenají výrazný zásah do komunikace ve smyslu jak její lineární souvislosti, tak délky (tedy vlastně krátkosti) jednotlivých sdělení. Konsenzuální diskurz pro tento druh komunikace zatím ještě neexistuje, formální komunikační složka nyní jednoznačně dominuje nad obsahovou informační složkou. Virtuální svět tak dosud není v plné míře přítomen, můžeme vnímat jen jeho první náznaky. Někdy se hovoří o postupném vytváření virtuálních komunit, ale ty jsou v oblasti kulturního dědictví bez osobního styku spí-

še jen iluzí než skutečností. Zdá se, že Evropané tak jen opakují fantazie, kterými Američané prošli již před několika lety a dnes na ně postupně zapomínají nebo své představy výrazně proměňují. Myslím, že bez toho, že vezmeme v potaz nutnou změnu paradigmatu, lze v této souvislosti říci sotva co rozumného. Autoři jen splnili svou úřední povinnost pracovníků programu financovaného Evropskou komisí, ale tím to také skončilo.

Závěr publikace představují glosář (*Selected Glossary*, s. 182–184), seznam zkratk (*Abbreviations*, s. 185–188), přehled tištěné literatury a online zdrojů (*Reference*, s. 189–206) a přehled povolení k publikaci doprovodného obrazového materiálu (*Permission Statements*, s. 207–212).

Podat stručné souhrnné hodnocení recenzované publikace je vcelku snadné. Autoři prezentují představy (z nich mnohé jsou pouhé mýty, jak se ukázalo), které byly (zejména v Americe) živé již před několika lety a řada z nich byla již opuštěna jako neperspektivní a iluzivní. Vzhledem k tomu, že každý takový „DigiCULT Technology Watch Report“ má být autoritativní příručkou *best practices* pro paměťové instituce, je to zhoubné. A vzhledem k tomu, že celý evropský program DigiCULT ve smyslu Lisabonské agendy představuje křečovitě úsilí dohnat a předejnat (!) do roku 2010 Ameriku, je to vysloveně tragikomické. Evropský, resp. tzv. evropský způsob podpory digitalizace a vstupu do informační společnosti evidentně nefunguje, protože je založen na iniciativě shora a zneuznávání aktivit zdola. Americká a australská představa jednotlivých aktivit zdola, na něž se, prokáží-li se jako úspěšné, napojí jiní, je evidentně úspěšnější. V Česku se pohybujeme někde v zemi nikoho mezi americkým, resp. australským a evropským přístupem. Myslím, že zdůrazňování toho, že jsme Evropané, by nemělo vést k tomu, abychom přebírali zrovna to špatné, s čím přichází tzv. Evropa v některých svých politikách včetně těch kulturních a informačně-technologických.

Poznámky:

- 1) Při pronikání nových myšlenek a zavádění netradičních postupů není dobré předčasně se snažit o přesné vymezování pole jejich využití a o vytváření rozsáhlé sady pravidel, která by měla toto využití striktně reglementovat, srov. NEGROPONTE, Nicholas. *Digitální svět = Being digital*. Praha : Management Press ; Softwarové noviny, 2001. 207 s.
- 2) Na tomto rozpoznání není však dnes už nic pozoruhodného, poněvadž se k němu všeobecně dospělo již před několika lety, srov. CAIRNCROSS, Frances. *Konec vzdálenosti : jak komunikační revoluce změní naše životy*. Brno : Computer Press, 1999. 291 s.
- 3) Zcela podstatné nutnosti rozlišení mezi „virtuální realitou“ na jedné a „faktoidem“ na druhé straně (srov. MUSIL, Josef. *Elektronická média v informační společnosti*. Praha : Votobia, 2003. 261 s.) si však autoři nepovšimli. V tom je vidět ideová jednostrannost či dokonce předpojatost, v jejímž důsledku nereflektují významný rozdíl mezi evropskou a internacionální dimenzí na jedné straně a dimenzí globální a transnacionální na straně druhé.
- 4) Slovo „avatar“ transponoval z rámce indické kultury do rámce kultury euro-americké O' DONNEL, James J.

Avatars of the Word. From Papyrus to Cyberspace.
Cambridge, Mass. ; London : Harvard University Press,
2000. 210 s., ovšem v mnohem méně rigidním pojetí,
než jak toto slovo terminologizují Ross, Donnelly a
Dobrevá.

- 5) Je třeba si uvědomit, že této skutečnosti si již před řa-
dou let povšiml Vilém Flusser, viz FLUSSER, Vilém.
Komunikológia. Bratislava : Mediálny inštitút, 2002.
253 s.

Zdeněk Uhlíř
Národní knihovna ČR
Zdenek.Uhlir@nkp.cz